

ความคิดของศาสตราจารย์ ทาดาโอะ อุเมซาโอะ (Professor Tadao Umesao)

ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา*

ศาสตราจารย์ Tadao Umesao กำลังให้สัมภาษณ์ผู้เขียน

* รองศาสตราจารย์ ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เขียนขอขอบคุณศาสตราจารย์โคเมอิ ซาซากิ (Komei Sasaki) และรองศาสตราจารย์ชิเงฮารุ ทานาเบ (Shigeharu Tanabe) ผู้เชิญข้าพเจ้าไปประจำที่พิพิธภัณฑ์และขอขอบคุณอาจารย์ยูกิโอะ ฮายาชิ (Yukio Hayashi) ผู้ให้ความรู้ความคิดหลายประการในการเตรียมบทความนี้ และกรุณาเป็นล่ามในการสัมภาษณ์ และขอขอบคุณฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งให้ความสนับสนุนอาศรมเศรษฐศาสตร์การเมือง ผู้จัดให้มีการเสวนบทความนี้

ข้าพเจ้ามีโอกาสสัมภาษณ์ท่านศาสตราจารย์ ทาคาโอะ อุเมซาโอะ 3 ครั้ง คือในวันที่ 1 กรกฎาคม 29 กรกฎาคม และ 6 สิงหาคม 2534 อ่านหนังสือ *The Roots of Contemporary Japan* (Tokyo : The Japan Forum 1990) บทนำของงานชุด *Japanese Civilization in the Modern World* [Senri Ethnological Studies No.16 (1984), No.19 (1986), No.25 (1989), No. 26 (1989), No.28 (1990), No.29 (1990)] นอกจากนั้นข้าพเจ้ายังมีโอกาสได้ทำงานที่พิพิธภัณฑ์แห่งชาติชาติพันธุ์วิทยา (National Museum of Ethnology) ของประเทศญี่ปุ่นเป็นเวลา 1 ปี ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2533 ถึงเดือนกันยายน 2534 ที่ซึ่งท่านศาสตราจารย์ อุเมซาโอะเป็นผู้ก่อตั้ง และเป็นผู้ดำเนินการมาเป็นเวลา 15 ปีจนถึงปัจจุบัน เพื่อนอาวุโสชาวญี่ปุ่นของข้าพเจ้า ศาสตราจารย์อะกิระ ทากาฮาชิ (Akira Takahashi) แห่งคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยโตเกียวและรองศาสตราจารย์ เอจิ มุราชิมะ (Eiji Murashima) แห่งมหาวิทยาลัยเซกเอ ต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ศาสตราจารย์อุเมซาโอะเป็นนักวิชาการผู้ใหญ่ มีฐานะสูงในวงวิชาการของญี่ปุ่น มีผลงานรวมพิมพ์เป็นชุดมากกว่า 10 เล่ม ข้าพเจ้าจึงคิดที่จะสัมภาษณ์ท่านอาจารย์อุเมซาโอะ และถ่ายทอดสาระสำคัญของ การสัมภาษณ์ออกเป็นบทความ

อาจแบ่งความคิดของอาจารย์อุเมซาโอะ ได้ 3 เรื่องด้วยกัน คือ เรื่องอารยธรรม (civilization) เรื่องอารยธรรมญี่ปุ่น (Japanese civilization) และเรื่องพิพิธภัณฑ์แห่งชาติชาติพันธุ์วิทยา (National Museum of Ethnology)

อารยธรรม

อาจารย์อุเมซาโอะเกิดเมื่อ ค.ศ. 1920 ริมทะเลสาบบิวา ใกล้เมืองเกียวโต ศึกษาทางด้านนิเวศวิทยา

ที่มหาวิทยาลัยเกียวโต เมื่ออายุ 20 ปี เดินทางไปเกาะชากะลิน และอายุ 21 ปี ไปหมู่เกาะไมโครนีเซียเพื่อศึกษาชนเผ่าต่าง ๆ ใน ค.ศ. 1944 เดินทางไปมองโกเลียเพื่อศึกษาชีวิตสังคมของสัตว์ แต่กลับมีความสนใจในสังคมของเจ้าของสัตว์แทน ช่วง ค.ศ. 1940-1950 เป็นช่วงที่อาจารย์อุเมซาโอะ เปลี่ยนความสนใจจากนิเวศวิทยา (Ecology) มาเป็นชาติพันธุ์วิทยา (Ethnology) กล่าวได้ว่าอาจารย์อุเมซาโอะศึกษามาทางด้านวิทยาศาสตร์ก่อน แล้วจึงเปลี่ยนมาสนใจสังคมศาสตร์

ปัจจุบันอาจารย์อุเมซาโอะอายุ 71 ปี ยังแข็งแรง และยังคงดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการและศาสตราจารย์ พิพิธภัณฑ์แห่งชาติชาติพันธุ์วิทยา (National Museum of Ethnology) พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นสถาบันวิจัยระดับชาติตั้งอยู่ชานนครโอซาก้า กลางสวนสาธารณะเอ็กซ์โป (Expo Park) มีคนทำงานประมาณ 300 คน ในจำนวนนี้ประมาณ 60 คนเป็นนักวิชาการ มีตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และนักวิจัย อาจารย์อุเมซาโอะดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการมาตั้งแต่เริ่มตั้งสถาบันเมื่อ ค.ศ. 1974 ท่านยังคงมาทำงานทุกวัน แต่งูฐตีเทา เวลาเที่ยง เราจะเห็นท่านลงมาทานข้าวในห้องอาหารรวม มีเลขานุการ 2 คน คอยช่วยเหลือ เนื่องจากสายตาทั้ง 2 ข้างไม่ดีแล้ว เวลาเดินต้องไข่มื้อเท้าช่วยในการหาทิศทาง หากจะเขียนหนังสือก็ต้องไขว้มือออกให้คนอื่นพิมพ์ แต่ร่างกายส่วนอื่นและสมองยังคงฉับไวทำงานอย่างไม่เหน็ดเหนื่อย ที่ชั้น 4 บนสุดของอาคารพิพิธภัณฑ์ ท่านมีห้องทำงานใหญ่อยู่ 1 ห้อง เก็บผลงานของท่านทุกชิ้น หนังสือและเอกสารที่ท่านใช้ ห้องทำงานบริหารของท่านอยู่ที่ 2 ทราบว่าท่านจะขึ้นมาห้องที่ชั้น 4 นี้ อย่างน้อยทุกวันอังคารและพฤหัสบดี ท่านอาจารย์อุเมซาโอะ ยังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจและผู้ชี้ทางของชาวพิพิธภัณฑ์แห่งชาติชาติพันธุ์วิทยา

ผลงานของศาสตราจารย์ Tadao Umesao

เมื่อ ค.ศ. 1955 มหาวิทยาลัยเกียวโตจัดคณะวิจัยไปสำรวจสภาพนิเวศและอินเดีย อาจารย์อุเมซาโอะร่วมไปกับคณะด้วย อาจารย์รู้สึกประทับใจมากว่าอารยธรรมอินเดียไม่เหมือนกับอารยธรรมญี่ปุ่น คือเมื่อดูเป็นระบบแล้วอินเดียต่างจากญี่ปุ่นมาก แต่ถ้าแยกดูเป็นวัฒนธรรมในแต่ละเรื่องอินเดียกับญี่ปุ่นก็คล้ายกันหลายอย่าง เช่น ต่างนับถือพระเจ้าหลายองค์ รับประทานข้าวเหมือนกัน แสดงความเคารพพระเจ้าด้วยการไหว้เหมือนกัน ฯลฯ การพิจารณาแต่วัฒนธรรมอย่างเดียวแบบที่นักมานุษยวิทยาทั่วไปกระทำ จึงไม่พอเพียง ต้องขยายต่อไปดูสังคมด้วย คือดูอารยธรรม ความประทับใจในความแตกต่างระหว่างอินเดียกับญี่ปุ่นเป็นต้นกำเนิดความสนใจศึกษาอารยธรรมของอาจารย์อุเมซาโอะ

อาจารย์อุเมซาโอะเป็นคนตั้งวิชาใหม่ขึ้นในญี่ปุ่น คือการศึกษาอารยธรรม ในทัศนะของอาจารย์อุเมซาโอะ อารยธรรมคือระบบของชีวิตประจำวันทั้งหมด ประกอบด้วยสถาบัน (institutions) หลายชุด รวมเทคโนโลยี การจัดองค์กร (organization) และมนุษย์ (human

beings) คือเป็นระบบที่รวมสถาบันทุกชุดเข้าด้วยกัน วัฒนธรรมนั้นเป็นเพียงสถาบันแห่งการให้คุณค่า (value system) เป็นโครงสร้างค่านิยม เป็นเพียงส่วนเดียวของอารยธรรม วิธีการรวมสถาบันเข้าด้วยกันเพื่อประกอบเป็นระบบ หรืออีกนัยหนึ่งความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทั้งหลายในระบบเดียวกันนั้น กำหนดลักษณะของระบบมากกว่าคุณลักษณะของแต่ละส่วนที่มาประกอบเป็นระบบนั้น อีกทั้งระบบย่อมมีประวัติวิวัฒนาการของตนเองแตกต่างจากระบบอื่นอีกด้วย การศึกษาอารยธรรม (the study of civilization) จึงเป็นสังคมศาสตร์ (social science) ไม่ใช่ศาสตร์ทางวัฒนธรรม (cultural science) เช่น ชาติพันธุ์วิทยา (ethnology) แกนกลางของการศึกษาอารยธรรมคือทฤษฎีแห่งโครงสร้างของสังคม (the theory of social structure)

วิธีการศึกษา (Methodology) อารยธรรมควรเป็นอย่างไร? อาจารย์อุเมซาโอะเสนอให้ใช้วิธีการเปรียบเทียบ (comparative approach) เป้าหมายสำคัญคือศึกษาว่าปัจจัย (element) ต่าง ๆ ภายในอารยธรรมหนึ่ง ๆ นั้นรวมตัวกันเข้ามามีอย่างไร และการรวมตัวกัน

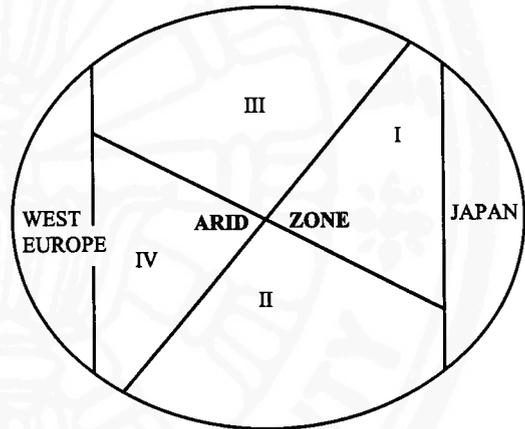
(integration) นั้นเป็นตามแบบอะไร การที่จะระบุว่าอารยธรรมหนึ่ง ๆ มีลักษณะพิเศษอย่างไร หรืออีกนัยหนึ่งระบุว่าการรวมตัวกันของปัจจัยเป็นแบบพิเศษอย่างไร จะทำได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบอารยธรรมนั้นกับอารยธรรมอื่น ๆ ตัวอย่างที่ดีอันหนึ่ง คือการเปรียบเทียบระหว่างจีนกับญี่ปุ่น ถ้าดูกันทีละปัจจัยแล้วจีนกับญี่ปุ่นมีลักษณะหลายประการคล้ายกัน เช่น นับถือศาสนาพุทธใช้ตัวอักษรหลายตัวร่วมกัน เป็นต้น แต่การรวมปัจจัยเหล่านี้เข้าเป็นสังคมของจีนกับของญี่ปุ่นต่างกันมาก

อาจารย์อุเมซาโอะเน้นด้วยว่า การศึกษาอารยธรรมต้องเป็นการศึกษาในสนาม (field sciences) หมายความว่านักวิชาการต้องเดินทางไปศึกษาสังคมและวัฒนธรรมที่ต้องการจะรู้ด้วยตัวเอง จะนั่งบนเก้าอี้มีเท้าแขนคิดเอาไม่ได้ ก่อน ค.ศ. 1940 นักวิชาการญี่ปุ่นไม่ได้วิจัยในสนาม ในยุโรปการวิจัยในสนามเริ่มประมาณ ค.ศ. 1930 ก่อนหน้านั้นนักวิชาการรอข้อมูลจากนักเผยแพร่ศาสนา ก่อนสมัยของอาจารย์อุเมซาโอะ นักวิชาการญี่ปุ่นพูดภาษาท้องถิ่นที่ไปศึกษาไม่ได้ นอกจากนักภาษาศาสตร์ นักวิชาการญี่ปุ่นเรียนจากยุโรปอย่างเดียว อาจารย์อุเมซาโอะเรียนภาษามองโกลและสามารถศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของมองโกลได้ด้วยตัวเอง อาจารย์อุเมซาโอะเน้นว่านักวิจัยควรจะเรียนนิเวศวิทยา หรือภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่น เข้าใจรายละเอียดรูปธรรมของแต่ละท้องถิ่น

ในเรื่องความสำคัญของการศึกษาในสนามนี้ อาจารย์ชิเงฮารุ ทานาเบ (Shigeharu Tanabe) แห่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติชาติพันธุ์วิทยา เพื่อนของข้าพเจ้าอธิบายให้ฟังต่อไปว่า ข้อมูลนั้นเมื่อเก็บอยู่ในห้องสมุดหรือในห้องทดลอง (laboratory) นาน ๆ ก็จะขาดชีวิตหรืออีกนัยหนึ่งองค์ความรู้ที่อาศัยสืบทอดกันมาในสถาบันมักไ้หม้เอียงจะกลายเป็นคัมภีร์ ผูกขาดความถูกต้อง รวมศูนย์ความจริงไว้เพียงผู้เดียว จึงควรมีการหาความรู้ใหม่ หาข้อมูลที่มีชีวิตชีวาใหม่ ซึ่งจะได้มาจากการศึกษาในสนาม การศึกษาในห้องทดลองหรือในห้องสมุดเป็นเพียงการศึกษาส่วนเดียว ด้วยเหตุดังนี้การศึกษาในสนามจึงมีความสำคัญมาก

ประวัติศาสตร์อารยธรรมแนวนิเวศวิทยา (An Ecological Approach to the History of Civilization) : อาจารย์อุเมซาโอะเสนอว่า เมื่อศึกษาอารยธรรมของทั้งโลกแล้ว แบ่งอารยธรรมได้ 2 เขตใหญ่ ท่านเรียกว่าเขต 1 (Region 1) และเขต 2 (Region 2) หากเราแสดงโลกเก่าแห่งทวีปยูเรเชีย (Eurasia) เป็นวงรี ปลายสุดทั้งสองข้าง คือ เขต 1 (โปรดดูภาพ) ประกอบด้วยยุโรปตะวันตก (Western Europe) และญี่ปุ่น แม้ว่า

An Ecological Approach to the History of Civilization

ยุโรปตะวันตกกับญี่ปุ่นจะอยู่ห่างกันมาก แต่กระบวนการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ก็คล้ายกัน ส่วนดินแดนในเขต 2 ก็มีความคล้ายกันมากระหว่างกันเอง ประกอบด้วย 4 อารยธรรมคือ 1) อินเดีย 2) จีน 3) รัสเซีย และ 4) เมดิเตอร์เรเนียนหรืออิสลาม เขต 1 กับเขต 2 มีความแตกต่างกันมาก ญี่ปุ่นแม้จะอยู่ในเอเชียเช่นเดียวกับอินเดียและจีน แต่มีลักษณะสังคมเป็นแบบยุโรปตะวันตก คือเป็นแบบเขตที่ 1 และเป็นเช่นนั้นด้วยตัวเอง ไม่ใช่ระบบเข้ามาจากยุโรปตะวันตก

ในปัจจุบันเขตที่ 1 เป็นระบบทุนนิยม (Capitalism) ที่อำนาจแท้จริงอยู่ในมือชนชั้นกระฎุมพี (the bourgeoisie) ชนชั้นกระฎุมพีพัฒนามาตั้งแต่ในระบบฟิวคัลหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งระบบฟิวคัลสร้างและพุ่มพัก

ชนชั้นกรรมพี เขตที่ 1 เป็นเขตที่มีประสบการณ์ผ่านระบบฟิวต์มาแล้ว เขตที่ 2 สถานการณ์ตรงกันข้ามระบบทุนนิยมไม่สามารถพัฒนาได้ ไม่ผ่านระบบฟิวต์เป็นระบบเผด็จการหรือเป็นอาณานิคม ไม่เอื้อต่อพัฒนาการของชนชั้นกรรมพี ในช่วงยุคสมัยฟิวต์เขตที่ 1 เกิดเหตุการณ์สำคัญมาก เช่น การปฏิวัติทางศาสนา เกิดศาสนาของประชาชน (popular religions) ในยุคกลาง เกิดประชากรที่อาศัยอยู่ในเมือง พัฒนาการของการปกครองเมืองโดยอิสระ การค้าทางทะเล การขบถของชาวานา ฯลฯ เหล่านี้ช่วยทำให้ชนชั้นกรรมพีก่อตัวและพัฒนาตั้งแต่สมัยยุคฟิวต์แล้ว ทั้งในยุโรปตะวันตกและในญี่ปุ่นเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้

อาจารย์อูเมซาโอะเรียกการศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการวิวัฒนาการนานกันในประวัติศาสตร์ของท่านว่าเป็นวิธีการจากทฤษฎีนิเวศวิทยา การศึกษาในแนวทางของท่านจึงเรียกว่า “ประวัติศาสตร์อารยธรรมแนวนิเวศวิทยา (An Ecological Approach to the History of Civilization)” อารยธรรมในแต่ละเขตเปลี่ยนจากยุคสมัยหนึ่งไปสู่อีกสมัยหนึ่ง เรียกว่า "succession" แต่การเปลี่ยนแปลงนี้มีหลายแนวทาง แต่ละอารยธรรมมีวิถีทางเฉพาะของตัวเอง เทียบได้กับกระบวนการของสัตว์และพืชต่างชนิดกันที่ต่างกัน ทฤษฎีประวัติศาสตร์แนวนิเวศวิทยาจึงต่างกับทฤษฎีประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิส เพราะตามทฤษฎีมาร์กซิสพัฒนาการของประวัติศาสตร์เป็นแบบเส้นตรง ทฤษฎีสร้างจากประสบการณ์ของยุโรป ทุกสังคมจะต้องพัฒนาตามแนวทางนี้ ถ้าสภาพการณ์ไม่เหมือนก็ถือว่าเป็นเพราะอยู่ในขั้นตอนประวัติศาสตร์ต่างขั้นตอน แต่ยังคงอยู่ในแนวพัฒนาการประวัติศาสตร์เส้นทางเดียวกัน แต่ตามทฤษฎีประวัติศาสตร์แนวนิเวศวิทยา ทุก ๆ อารยธรรมมีลักษณะเฉพาะตัว มีประวัติศาสตร์พัฒนาการที่มีวิถีเฉพาะของตัวเอง

เขตที่ 1 และเขตที่ 2 แตกต่างกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ เขตที่ 1 เป็นดินแดนที่ห่างไกล แทบไม่ได้สัมผัสกับอารยธรรมโบราณที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในเขตที่ 2 ทั้งญี่ปุ่น

และเยอรมันด้อยพัฒนา ขณะที่ในเขตที่ 2 เกิดจักรวรรดิโบราณ ต่อมาในเขตที่ 1 เกิดการก่อตั้งระบบฟิวต์ ขณะที่ในเขตที่ 2 จักรวรรดิ (empire) เกิดและเสื่อมสลายในต่าง ๆ แต่ไม่มีพัฒนาการอื่นใด ขอให้ดูโครงสร้างทางนิเวศของเขตที่ 2 นี้ เขตนี้คือเขตแห้งแล้ง (arid zone) ซึ่งแผ่ขยายครอบคลุมพื้นดินกว้างใหญ่ของทวีปยูเรเชีย และแอฟริกาเหนือ จากทิศตะวันออกเฉียงเหนือจดทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นเขตทุ่งหญ้าสเตป (steppes) หรือทะเลทราย ล้อมรอบด้วยป่าโปร่งชาวานา (Savannas) หรือป่าธรรมดา อารยธรรมโบราณนั้นรุ่งเรืองในเขตแห้งแล้งนี้ โดยมีการชลประทาน คือแอ่งเมดิเตอร์เรเนียน เมโสโปเตเมีย แม่น้ำไนล์ ลิซุ และแม่น้ำเหลืองของจีน ต่อมาก็เกิดจักรวรรดิขึ้นในบริเวณนี้ เขตป่านี้ไม่ได้เข้ามามีบทบาทในประวัติศาสตร์จนกระทั่งเมื่อเร็ว ๆ นี้ ในเขตแห้งแล้งนี้เช่นกัน ซึ่งเป็นที่อยู่ของชนร่อนเร่ (nomads) พวกเขาจะเข้าโจมตีทำลายจักรวรรดิโดยใช้ความรุนแรง ลักษณะสำคัญของเขตที่ 2 คือการสร้างและการล้มทลายของสังคม ครั้งแล้วครั้งเล่าไม่จบสิ้น เป็นการสูญเสียผลิตภาพอย่างมาก แม้เกิดสังคมที่ทำท้าวจะพัฒนาสูง ก็เกิดการขัดแย้งทำให้สังคมไม่อาจบรรลุภาวะวุฒิสมบูรณ์ได้ มาจนถึงยุคใหม่จึงปราบการใช้กำลังรุนแรงของพวกเขาจนร่อนเร่ลงได้ เมื่อเกิดการก่อตั้งจักรวรรดิยิ่งใหญ่ 4 จักรวรรดิ คือ จีน รัสเซีย อินเดีย และเตอร์กี แต่มาถึงตอนนี้ เขตที่ 2 ก็เผชิญหน้ากับการรุกรานจากเขตป่า คือ เขตที่ 1 เสียแล้ว และถูกเขตที่ 1 เอาเป็นอาณานิคม

ส่วนเขตที่ 1 นั้น อยู่ในภูมิภาคอบอุ่น (temperate) มีฝนตกปานกลาง และมีที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเป็นเขตที่ปกคลุมด้วยป่าตามธรรมชาติ สมัยเมื่อระดับความเจริญทางเทคนิคยังต่ำ เป็นสิ่งยากลำบากที่จะก่อให้เกิดอารยธรรมที่มีความเจริญเทียบได้กับอารยธรรมในเขตแห้งแล้ง แต่เมื่อเทคโนโลยีเจริญขึ้น ป่าก็ไม่เป็นอุปสรรคอีกต่อไป นอกจากนี้เนื่องจากเขตนี้อยู่ห่างไกล จึงพ้นจากการรุกรานของชนร่อนเร่ และเมื่อภัยจากการรุกรานนี้มาถึง เขตนี้ก็สะสมกำลังไว้มากพอ

ที่จะต่อต้านได้แล้ว ก็พวกอัสวินเซอร์มันหยุดการรุกรานของพวกมองโกลได้ในปรัสเซียตะวันออก พวกซามูไรญี่ปุ่นเอาชนะกองทัพกุบไลข่านได้ที่ตอนเหนือของเกาะกิวซิว และในสมัยต่อมาการรุกรานของพวกเดอร์กก็หยุดอยู่ที่นครเวียนนา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเขตที่ 1 ถูกถล่มไว้เป็นอย่างดี พัฒนาอย่างสบาย ๆ ภายใต้อาณาจักรที่สนับสนุน ทำให้สามารถมีความเจริญอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ได้ หากจะเรียกตามทฤษฎีนิเวศน์แล้ว ก็กล่าวได้ว่าเขตที่ 1 พัฒนาตามขั้นตอนแบบปกติ พัฒนาเนื่องจากพลังภายในชุมชนเอง เรียกว่า "autogenic succession" ส่วนเขตที่ 2 นั้นตรงกันข้าม การเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกำลังของปัจจัยภายนอก เรียกว่า "allogenic succession"

โดยสรุป อาจารย์อูเมซาโอะเห็นว่าเฉพาะอารยธรรมในเขตที่ 1 พัฒนาสูงประกอบด้วยอารยธรรมยุโรป ตะวันตกและอารยธรรมญี่ปุ่น ต่างพัฒนาสู่ระดับสูงด้วยตัวเองตามทฤษฎีนิเวศน์ที่กล่าวมา อารยธรรมในเขตที่ 2 ซึ่งเป็นเขตแห้งแล้งนั้นไม่เจริญ ประกอบด้วยอารยธรรมจีน อินเดีย รัสเซีย และอิสลาม ส่วนอารยธรรมอเมริกาเป็นผลจากอารยธรรมยุโรปตะวันตก แนวทางของความเจริญของโลกมีเพียง 2 แนวทาง คือ แบบตะวันตก และแบบญี่ปุ่น ทั้งสองแบบต่างพัฒนามาโดยอิสระของตัว แต่ต่างก็มีประสบการณ์หลายอย่างคล้ายคลึงกัน และขึ้นถึงระดับความเจริญสูงด้วยกัน คือ ถ้าพูดถึงผลสุดท้ายแล้วอารยธรรมยุโรปตะวันตกกับอารยธรรมญี่ปุ่นเหมือนกัน แต่ปัจจัยองค์ประกอบข้างใน คือประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมนั้น ไม่เหมือนกัน

อารยธรรมญี่ปุ่น

ในทัศนะของอาจารย์อูเมซาโอะ อารยธรรมญี่ปุ่นคล้ายกับอารยธรรมยุโรปตะวันตก และความคล้ายเกิดจากการพัฒนาด้วยตัวเองจากภายในสังคมญี่ปุ่น ไม่ใช่คล้ายเพราะญี่ปุ่นรับอิทธิพลจากยุโรปตะวันตก

เฉพาะอารยธรรมยุโรปตะวันตก (รวมสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นผลิตผล) และญี่ปุ่นเท่านั้นที่มีลักษณะ

ก้าวหน้า มีความเจริญ ขณะที่อารยธรรมโลกใหญ่อีก 4 อารยธรรม คือจีน อินเดีย รัสเซีย และอิสลามไม่เจริญ

อาจารย์อูเมซาโอะเห็นว่าการปฏิรูปเมจิ (the Meiji Restoration) คือการปฏิวัติกรรมพี (bourgeois revolution) รูปหนึ่ง เทียบเคียงได้กับการปฏิวัติกรรมพีในยุโรป และการปฏิวัติกรรมพีในญี่ปุ่นประสบผลสำเร็จอย่างดีด้วย การปฏิรูปเมจิก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการ เช่น การรวมประเทศเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การยกเลิกระบบบรรดาศักดิ์ การก่อตั้งกองทัพแบบใหม่ และการปฏิวัติอุตสาหกรรม (1890-1905) แต่จะต้องเน้นว่า สิ่งเหล่านี้รัฐบาลกำหนดให้เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วมาก เพราะมีพื้นฐานทางสังคมเทคนิคและการศึกษาที่จำเป็นรองรับอยู่แล้ว ซึ่งพื้นฐานเหล่านี้เป็นคุณสมบัติที่ญี่ปุ่นมีด้วยตัวเองแล้ว ในสมัยเอโดะ (1603-1867) ก่อนหน้าสมัยเมจิ

ในช่วง 200 กว่าปีแห่งสมัยเอโดะ (Edo คือชื่อเมืองโตเกียวในสมัยก่อน หรือยุคโทกูงาวะ Tokugawa เป็นชื่อสกุลของโชกุนตระกูลสุดท้ายที่ปกครองญี่ปุ่น โดยตั้งศูนย์บัญชาการที่เมืองเอโดะ) ญี่ปุ่นมีสันติภาพเป็นยุคสมัยการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบทุนนิยม เทียบเคียงได้กับยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) และยุคพาณิชย์นิยม (mercantilism) ในยุโรป ในช่วงสมัยเอโดะนี้ญี่ปุ่นมีเมืองใหญ่และวัฒนธรรมเมืองเกิดขึ้นแล้ว คือเมืองเอโดะมีพลเมืองกว่า 1.3 ล้านคน เมืองใหญ่อื่นประกอบด้วยเมืองเกียวโตที่ประทับของจักรพรรดิ และโอซาก้าเมืองศูนย์กลางเศรษฐกิจการค้า เกิดมีชนชั้นชาวเมืองที่เรียกว่า Chonin ประกอบด้วยหัตถกรและพ่อค้า ซึ่งประหยัดและตั้งใจมุ่งมั่นทำงาน นอกจากนั้นญี่ปุ่นยังประกอบด้วยแวนแคว้น (han) มากกว่า 200 แห่ง แต่ละแวนแคว้นมีอิสระพอสมควรทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ สิ่งนี้เป็นพื้นฐานของการปกครองตัวเองของท้องถิ่น ซึ่งในเอเชียก็มีเพียงญี่ปุ่นประเทศเดียวที่มีความเป็นอิสระของท้องถิ่นเช่นที่วานี ในสมัยเอโดะเช่นกัน มีการขยายเนื้อที่เพาะปลูกข้าวและการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมในครัวเรือนเพื่อสนองตลาดของประชาชน

ที่อยู่ในเมือง มีการขยายตัวของกาารพิมพ์เพื่อประชาชนทั่วไป และมีการตั้งโรงเรียนเอกชนของพวกเขา Chonin ขึ้นกว่า 10,000 แห่ง โดยการพัฒนาด้วยตัวของตัวเอง ญี่ปุ่นมีการเฟื่องฟูของเศรษฐกิจการค้า การผลิตเพื่อมวลชน การศึกษาของมวลชน และการปกครองตัวเองของท้องถิ่นอยู่แล้วในสมัยเอโดะ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นลักษณะที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาเป็นสังคมสมัยใหม่

สมัยเอโดะเป็นช่วงสมัยที่ญี่ปุ่นปิดประเทศ โชกุนห้ามมิให้ชาวญี่ปุ่นค้าขายกับต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อที่โชกุนจะได้ผูกขาดการค้าเช่นว่านั้น โดยให้ทำได้เฉพาะที่เมืองนางาซากิภายใต้การควบคุมของโชกุน และเพื่อห้ามมิให้ชาวญี่ปุ่นนับถือศาสนาคริสต์ การปิดประเทศมีผลทางด้านคืออยู่เหมือนกันคือทำให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรภายในประเทศและตลาดภายในประเทศ วัฒนธรรมพื้นเมือง วิถีชีวิตและคุณค่าแบบญี่ปุ่นก่อตัวเป็นรูปร่างชัดเจน เป็นพื้นฐานของการพัฒนาเป็นสังคมสมัยใหม่ในระยะต่อมา โดยพัฒนาแบบเกิดจากตัวเองหรือเรียกว่าแบบ "autogenic succession" ในภาษาของวิชาประวัติศาสตร์ที่ได้อ่านแล้ว

เมื่อญี่ปุ่นมีพื้นฐานของความเจริญจากภายในตัวของตัวเองอย่างนี้ ลักษณะของการทะยานขึ้นสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ในช่วงสมัยเมจิ จึงเป็นแบบเกาะเกี่ยวกันของสังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่นกับสังคมและวัฒนธรรมตะวันตก วัฒนธรรมตะวันตกและความเป็นตะวันตกไม่ได้เข้าไปภายในลักษณะความเป็นญี่ปุ่น นี้เป็นทัศนคติเฉพาะของอาจารย์อุเมซาโอะ

เพื่อให้เห็นชัดว่าประวัติศาสตร์อารยธรรมญี่ปุ่นคู่ขนานไปกับอารยธรรมยุโรปตะวันตก อาจารย์อุเมซาโอะย้อนกลับไปพิจารณายุคกลางของญี่ปุ่น คือตั้งแต่ประมาณศตวรรษที่ 10-16 ช่วงยุคสมัยนี้เริ่มจากการที่ญี่ปุ่นพัฒนาวัฒนธรรมของตนเป็นอิสระ แยกออกและแตกต่างกับจีน ผลิตวรรณกรรมและร้อยกรองที่เขียนเป็นภาษาญี่ปุ่น ไม่ใช่ภาษาจีน มีรูปวาด งานปั้นและสถาปัตยกรรมที่มีแบบลักษณะเป็นญี่ปุ่น ที่สำคัญที่สุดคือในช่วงสมัยกลางนี้ เกิดระบบฟิวคัลในญี่ปุ่น ก่อตั้งและ

พัฒนาโดยชนชั้นซามูไร คือพวกนักรบผู้สนับสนุนเจ้าผู้ครองนครให้เป็นอิสระพอสมควรจากการปกครองส่วนกลาง ในเอเชียตะวันออก ญี่ปุ่นเป็นประเทศเดียวที่พัฒนาระบบฟิวคัลขึ้นมา ก่อนหน้านั้นญี่ปุ่นอยู่ในระบบรวมอำนาจที่ศูนย์กลางโดยลอกแบบมาจากจีน แต่จีนไม่สามารถจะพัฒนาระบบฟิวคัลขึ้นมาได้ ญี่ปุ่นจึงพัฒนาเป็นรูปแบบสังคมที่แตกต่างจากจีนและกลับไปคล้ายกับสังคมยุโรปตะวันตก ซึ่งมีระบบฟิวคัลเหมือนกัน ระบบฟิวคัลเป็นพื้นฐานของความเป็นอิสระของแคว้นแคว้นและท้องถิ่น อันเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ช่วยพัฒนาให้กำเนิดสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ในท้ายที่สุด อาจารย์อุเมซาโอะถือว่าการเกิดระบบฟิวคัลขึ้นในญี่ปุ่นเป็นจุดเปลี่ยนที่ตัดสินชี้ขาดกำหนดแนวพัฒนาการของประวัติศาสตร์อารยธรรมญี่ปุ่นทีเดียว

ระหว่าง ค.ศ. 1570-1600 ญี่ปุ่นมีการค้าทางทะเลที่เฟื่องฟูกับเอเชียอาคเนย์เรือญี่ปุ่นผ่านเลยประเทศจีน เพราะจีนห้ามมิให้คนของตนค้าขายกับญี่ปุ่น เนื่องจากจีนถือว่าญี่ปุ่นเป็นโจรสลัด พ่อค้าญี่ปุ่นผู้มั่งคั่งมาจากเมืองซากาย (Sakai) เกียวโต (Kyoto) และนางาซากิ (Nagasaki) เป็นต้น ค้าขายกับชาวจีนโพ้นทะเลที่มั่งคั่งถิ่นฐานในเอเชียอาคเนย์ เมื่อคิดถึงว่าเรือญี่ปุ่นแต่ละลำจุคนได้ประมาณ 300 คน และจำนวนเรือที่เดินทางมาค้าขายนี้มีจำนวน ถึง 350 ลำ ก็หมายความว่าคนญี่ปุ่นทั้งหมดนับเป็นแสนคนเดินทางมาค้าขายกับเอเชียอาคเนย์ คือกับฟิลิปปินส์ เวียดนาม กัมพูชา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศไทยในช่วง 30 ปีดังกล่าว แสดงว่าญี่ปุ่นเคยมีการค้าระหว่างประเทศที่เฟื่องฟูมากในตอนปลายศตวรรษที่ 16 อย่างไรก็ตาม ยุคสมัยนี้ก็กำลังสิ้นสุดลงเพราะการปิดประเทศของญี่ปุ่น

พื้นฐานทฤษฎีและวิธีการวิจัยแบบประวัติศาสตร์อารยธรรมแนวเนวิควิทยาของอาจารย์อุเมซาโอะ เป็นพัฒนาการมาจากการศึกษาสังคมของลัทธิ อาจารย์อุเมซาโอะเป็นลูกศิษย์ของอาจารย์ Kinji Imanishi แห่งสถาบัน Research Institute of Humanistic Studies ของมหาวิทยาลัยเกียวโต และอาจารย์อุเมซาโอะเองก็เคยเป็นศาสตราจารย์ที่สถาบันแห่งนั้น ทำงานอยู่ที่นั่น 9

ปี ก่อนที่จะก่อตั้งพิพิธภัณฑ์แห่งชาติชาติพันธุ์วิทยา อาจารย์ Kinji Imanishi ทำวิจัยเรื่องสังคมของลิง คณะนักวิชาการที่ Research Institute of Humanistic Studies เคยมีโครงการวิจัยใหญ่มาก ใช้เวลาวิจัยถึง 10 ปีที่แอฟริกา วิจัยเรื่องสังคมของลิงและสังคมของชนเผ่าต่าง ๆ อาจารย์คนสำคัญอื่นของ Research Institute of Humanistic Studies มีเช่นศาสตราจารย์ Takeo Kuwabara ทางด้านชาติพันธุ์วิทยา ศาสตราจารย์ Seiichi Mizuno นักโบราณคดี และศาสตราจารย์ Shizeki Kaizuka ผู้ศึกษาเรื่องอารยธรรมตะวันตก อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดวิชาการของอาจารย์อุเมซาวะมาจากสำนักภูมิศาสตร์หรือนิเวศวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยเกียวโต จากการศึกษาสังคมของสัตว์โดยเฉพาะสัตว์ที่ใกล้มนุษย์ คือลิงตระกูลต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสัตว์สังคมเหล่านี้กับสภาพนิเวศน์ สิ่งนี้เป็นพื้นฐานแนวทางการพิจารณาอารยธรรมของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน

พิพิธภัณฑ์แห่งชาติชาติพันธุ์วิทยา

อาจารย์อุเมซาวะ เริ่มชีวิตนักวิชาการ โดยเป็นอาจารย์ที่ Osaka City University ทางวิชาสัตวศาสตร์ (Zoology) แล้วย้ายไปประจำที่สถาบันวิจัย Research Institute of Humanistic Studies ที่มหาวิทยาลัยเกียวโต เป็นศาสตราจารย์ทางวิชาชาติพันธุ์วิทยา (Ethnology) อยู่ที่เกียวโต 9 ปี เมื่อรัฐบาลมีโครงการสร้างพิพิธภัณฑ์ด้านชาติพันธุ์วิทยา อาจารย์อุเมซาวะได้เป็นผู้ดำเนินการก่อตั้งและเป็นผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์คนแรกตั้งแต่เริ่มเปิดพิพิธภัณฑ์ ค.ศ. 1974

ปรัชญาเบื้องหลังการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์นี้ ของด้านอาจารย์อุเมซาวะ คือการสร้างสถาบันวิจัยในระบบใหม่แทนที่สถาบันวิจัยในมหาวิทยาลัย อาจารย์คิดว่าสถาบันวิจัยเก่ามักมีประเพณีเก่า ระบบอาวุโสเคร่งครัดมาก อาจารย์แทบทั้งหมดจบจากที่นั่น อาจารย์อุเมซาวะต้องการหนีจากสถาบันวิจัยเก่า จึงปรารถนาจะตั้งสถาบันวิจัยด้านชาติพันธุ์วิทยาขึ้น ประจวบกับทาง

รัฐบาลญี่ปุ่น คิดจะทำพิพิธภัณฑ์ด้านชาติพันธุ์วิทยาอยู่แล้ว ผลที่ออกมาจึงเป็นการประนีประนอม คือเกิดการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์แห่งชาติชาติพันธุ์วิทยา (National Museum of Ethnology) มีหน้าที่ทั้งเป็นสถาบันวิจัยในสาขาวิชาชาติพันธุ์วิทยา (Ethnology) ซึ่งคือวิชาที่ศึกษาวัฒนธรรมของมนุษย์แยกตามชนชาติต่าง ๆ ทั่วโลก และเป็นพิพิธภัณฑ์จัดแสดงสิ่งของชนชาติต่าง ๆ นั้นด้วย เดิมนั้นทางฝ่ายนักวิชาการเสนอให้ใช้ชื่อสถาบันว่า National Institute of Ethnological Studies ส่วนฝ่ายรัฐบาลอยากใช้ชื่อว่า National Ethnic Museum ข้อประนีประนอมคือใช้คำว่า Museum แต่มีชื่อวิชาคือ Ethnology

พิพิธภัณฑ์แห่งชาติชาติพันธุ์วิทยาตั้งอยู่กลางสวนเอ็กซ์โป (Expo Park) ทางเหนือของเมืองโอซาก้า ประมาณ 20 กิโลเมตร ตัวอาคารเป็นตึก 4 ชั้น มีเนื้อที่พื้นอาคารรวมทั้ง 4 ชั้น 43,872 ตารางเมตร อยู่ในบริเวณเนื้อที่ดิน 40,821 ตารางเมตร (ประมาณ 25 ไร่) แม้ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นคิดจะสร้างพิพิธภัณฑ์มานานแล้ว แต่การหาที่ดินขนาดใหญ่เป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้การก่อสร้างล่าช้ามา ครั้นเมื่อมีการจัดงานแสดงสินค้าของโลก Expo 70 เมื่อ 1970 ได้มีการจัดใช้ที่ดินด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือนอกนครโอซาก้าเป็นที่จัดงาน หลังจากงานแล้ว พิพิธภัณฑ์จึงได้ใช้ส่วนหนึ่งของที่ดินนี้ต่อมาส่วนใหญ่ของที่ดิน Expo 70 ทำเป็นสวนสาธารณะ พิพิธภัณฑ์จึงตั้งอยู่ในสวนที่มีผู้เข้าชมตลอดเวลา อาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมต่อกันเหมือนดาหมากรุก รูปทรงเป็นอาคารแบบสมัยใหม่ เป็นสถาบันวิจัยที่มีลักษณะทางกายภาพแปลกเป็นพิเศษ คือมีลักษณะโอโงะ ชั้นล่างเป็นห้องโถงขนาดใหญ่ สถาปัตยกรรมและภูมิประเทศแวดล้อมเป็นแบบสถานที่ทั้งสำนักงานและกิ่งของสาธารณะที่คนทั่วไปเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ บรรยากาศไม่ชื้นหาวิทยาลัย เพราะแทบไม่มีนิสิตนักศึกษา นอกจากนักศึกษาระดับปริญญาเอกเพียง 10 กว่าคน พิพิธภัณฑ์มีบรรยากาศเป็นสถานที่สาธารณะมากกว่าเป็นสถานที่หลบทำงานของนักวิชาการหรือนักคิด ดังนั้นถึงแม้ว่าท่านอาจารย์อุเมซาวะ จะต้องการให้พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็น

สถาบันวิจัยสภาพทางกายภาพก็ไม่ลงตัวเป็นอย่างที่ท่านปรารถนา อีกประการหนึ่งการที่สถาบันวิจัยแห่งนี้มีหน้าที่เป็นพิพิธภัณฑ์ด้วย ทำให้อาจารย์ของสถาบันต้องใช้เวลาส่วนหนึ่งไปในเรื่องการหาวัตถุมาจัดแสดง การรวมหน้าที่พิพิธภัณฑ์ไว้กับการเป็นสถาบันวิจัยจึงอาจก่อให้เกิดผลเสียบ้างกับงานวิจัย

อาจารย์อุเมซาโอะ ประสบผลสำเร็จในแง่ที่ว่าสามารถสร้างสถาบันวิจัยใหม่ที่ไม่ต้องผูกพันกับประเพณีของสถาบันวิจัยเก่าหรือมหาวิทยาลัย และได้รับงบประมาณสูง สังคมของชาวพิพิธภัณฑ์ผ่อนคลายกว่า บรรยากาศเสรี ระบบอาวุโสไม่เข้มงวดเหมือนในมหาวิทยาลัยเก่า ๆ นักวิชาการที่นี่สามารถมีตำแหน่งทางวิชาการเป็นศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์หรือนักวิจัยได้ แต่ไม่ต้องสอนหนังสือ ทำวิจัยเป็นงานหลัก หลายปีครั้งหนึ่งช่วยจัดนิทรรศการขนาดใหญ่ มีงบประมาณการวิจัยสูง นับว่าเมื่อคิดต่อกับนักวิชาการแต่ละคนสูงประมาณ 10 เท่าของมหาวิทยาลัย มีอุปกรณ์การวิจัยครบถ้วน อาจารย์ที่นี่สามารถเดินทางไปต่างประเทศได้ตลอดเวลา และอาจไปประจำอยู่ต่างประเทศได้นาน ๆ ขณะที่ผู้ซึ่งอยู่ตามมหาวิทยาลัยทำได้น้อยกว่า อาจารย์อุเมซาโอะบอกข้าพเจ้าอย่างมั่นใจว่า พิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันวิจัยที่มีคุณภาพดีที่สุดในญี่ปุ่น อาจารย์ทานาเบเพื่อนของข้าพเจ้าบอกกับข้าพเจ้าว่าฐานะของพิพิธภัณฑ์ในด้าน การวิจัยนั้น ถือเป็นสถาบันระดับชาติ หากเป็นทางวิทยาศาสตร์ก็คือเป็นห้องทดลองแห่งชาติ (National Laboratory) นั่นเอง หมายความว่ารัฐบาลเห็นว่าวิชาชาติพันธุ์วิทยาเป็นวิชาที่ต้องใช้เงินและอุปกรณ์การวิจัยสูงมาก ต้องมีการวิจัยในสนาม มหาวิทยาลัยแต่ละแห่งไม่มีกำลังทรัพยากรที่จะสร้างสถาบันวิจัยในสาขาวิชานี้ที่ดีโดยเอกเทศของตัวได้ จึงต้องจัดสร้างเป็นสถาบันวิจัยร่วมระหว่างมหาวิทยาลัยเพื่อรวมทรัพยากร คือพิพิธภัณฑ์แห่งชาติชาติพันธุ์วิทยาแห่งนี้ พิพิธภัณฑ์จึงได้รับงบประมาณการวิจัยสูงมาก นอกจากนั้นอาจารย์ทานาเบยังให้ความคิดว่า หน้าที่พิพิธภัณฑ์ของสถาบันนั้น อาจมีผลในแง่บวกต่อการวิจัยได้ด้วยคือทำให้ นักวิจัยสามารถศึกษาวัฒนธรรมจากวัตถุที่เก็บรวบรวมไว้ได้

ทันทีเมื่อต้องการ นักวิชาการแห่งพิพิธภัณฑ์เรียกสถาบันของตัวเองว่า "Research Museum" คือเป็นพิพิธภัณฑ์ที่ทำการวิจัยและเมื่อข้าพเจ้าถามอาจารย์อุเมซาโอะว่า สถานที่แห่งนี้คืออะไรกันแน่ อาจารย์อุเมซาโอะตอบทันทีเลยว่า คือสถาบันวิจัย เพื่อที่จะจัดบรรยากาศให้ หลีกหนีผู้คนที่เข้าชมส่วนการจัดแสดง เพื่อนักวิจัยจะได้มีสมาธิ สถาบันจัดชั้น 4 ซึ่งเป็นชั้นบนสุดเป็นส่วนทำการวิจัยโดยเฉพาะ ประกอบด้วยห้องทำงานของอาจารย์และห้องสัมมนา คือให้ชั้น 4 ทั้งชั้นมีบรรยากาศที่แยกจากชั้นอื่นเด็ดขาด สำหรับชั้น 1 และ 2 เป็นพิพิธภัณฑ์และแผนกธุรการ ชั้น 3 เป็นห้องสมุดและศูนย์ข้อมูล ฉะนั้นแม้ว่า ชั้น 1 และ 2 จะมีบรรยากาศเป็นสถานที่สาธารณะ ชั้น 4 ก็มีบรรยากาศเป็นวิชาการ ตั้งแต่ก่อตั้งสถาบันมา งานวิจัยที่มีชื่อเสียงพิพิธภัณฑ์ทำออกมาแล้วคืองานวิจัยที่ว่าด้วยต้นกำเนิดของวัฒนธรรมญี่ปุ่นและประวัติของข้าว

ในส่วนของ การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์นี้มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์ทั่วไปหลายประการ อาจารย์อุเมซาโอะอธิบายกับข้าพเจ้าอย่างภูมิใจดังนี้ :-

1. พิพิธภัณฑ์นี้แสดงวัฒนธรรมของญี่ปุ่นพร้อม ๆ กับที่แสดงวัฒนธรรมของชนชาติต่าง ๆ ทั่วโลก หากพิพิธภัณฑ์ในยุโรป จะไม่มีการจัดแสดงวัตถุจากยุโรปเอง จะแสดงเฉพาะวัตถุจากที่อื่น หมายความว่าถ้าญี่ปุ่นก็อยู่ในระดับเดียวกับชาติอื่น ไม่ได้จัดนิทรรศการจากแง่มุมของญี่ปุ่น ไม่ดูถูกชาติอื่น
2. ไม่ใช่พิพิธภัณฑ์โบราณคดี ไม่ได้จัดแสดงของเก่า แต่แสดงชีวิตและวัฒนธรรมปัจจุบัน โดยเน้นสมัยก่อนการใช้พลาสติก หรือในกรณีญี่ปุ่นก็คือญี่ปุ่นก่อน ค.ศ. 1930
3. ไม่ได้แสดงสิ่งของมีค่า (Treasure) ของคนชั้นสูง แต่แสดงของใช้ของคนธรรมดาสามัญ ไม่ได้แสดงงานของศิลปิน แต่แสดงงานของคนธรรมดา
4. เปิดโอกาสให้ผู้ชมติดต่อกับความรู้สึกกับสิ่งที่จัดแสดง จับได้ ถ่ายรูปได้ สิ่งของที่จัดแสดงไม่ได้ใส่กล่องหรือมีกระจกกัน ผู้ชมสามารถใช้ความคิดคำนึงให้เข้าใจวัฒนธรรมเข้าใจคุณค่าและความหมายที่อยู่เบื้อง

หลังสิ่งของที่จัดแสดงได้เต็มที่ ผู้ชมไม่เป็นบุคคลที่สาม อาจารย์อูเมซาโอะบอกว่าในข้อที่ 4. นี้ ทางพิพิธภัณฑ์ประสบความสำเร็จงดงาม ไม่มีปัญหาหลังของถูกทำลายหรือหายเลย

ข้าพเจ้าถามอาจารย์อูเมซาโอะว่า ท่านเห็นว่าอารยธรรม (civilization) สำคัญกว่าวัฒนธรรม (culture) แต่ทำไมการจัดแสดงสิ่งของ (display) ในพิพิธภัณฑ์นี้จึงเน้นที่วัฒนธรรม แสดงสิ่งของโดยเฉพาะที่เป็นตัวแทนของความเชื่อและพิธีกรรม? อาจารย์อธิบายว่าการแสดงอารยธรรมเป็นรูปธรรมนั้นทำได้ยาก ท่านเพียงต้องการให้ผู้ที่มาชมเกิดความคิดว่า ถ้าเห็นสิ่งของชุดหนึ่ง ๆ แล้วสรุปในใจได้ว่าวัฒนธรรมของชาตินั้น ๆ เป็นอย่างไรแล้วคิดต่อไปว่าอารยธรรมเป็นอย่างไร ท่านเพียงต้องการกระตุ้นให้เกิดความสนใจ เมื่อชมเสร็จแล้วผู้ชมอาจไปอ่านจากหนังสือต่อในเรื่องนั้น ๆ ก็ได้ ข้าพเจ้าจึงพอเข้าใจว่า อาจารย์อูเมซาโอะเป็นนักบริหารที่ดีด้วย นอกเหนือจากที่เป็นนักวิชาการ คือท่านรู้จักประนีประนอม เมื่อได้รับเกียรติและโอกาสให้เป็นผู้สร้างพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ ก็สร้างตามแบบที่จะเป็นไปได้ มีข้อมูล และสร้างได้ง่าย ไม่ใช่จะต้องสร้างให้ตรงตามทฤษฎีของท่านทุกประการ การเขียนหนังสือนี้เป็นเรื่องหนึ่ง เป็นสิ่งที่เรารับผิดชอบคนเดียว สามารถเขียนตามใจตัวเองได้เต็มที่ แต่การสร้างพิพิธภัณฑ์จะสร้างตามใจตัวเองอย่างเดียวไม่ได้ ต้องพิจารณาปัจจัยแวดล้อมอื่นด้วย

ความประทับใจ

ข้าพเจ้ารัก เคารพ และชื่นชมอาจารย์อูเมซาโอะมาก แต่ถ้าใครจะถามข้าพเจ้าว่าทำไมจึงรู้สึกเช่นนั้น? ข้าพเจ้าก็อยากจะตอบว่า อาจารย์แตกต่างจากนักวิชาการชาวญี่ปุ่นคนอื่นที่ข้าพเจ้ารู้จัก ท่านเป็นนักวิชาการที่ค้นคว้าหาความรู้ตลอดชีวิตโดยไม่หยุดยั้ง เป็นนักคิดผู้มีทฤษฎีเป็นของตัวเอง เป็นนักสร้างสถาบันและเป็นผู้บริหารสูงสุดของสถาบันวิจัยขนาดใหญ่ระดับชาติติดต่อกันมากกว่า 15 ปี แต่ท่านมีความเป็นธรรมดา ๆ

ไม่เสแสร้ง ให้เกียรติและเมตตาผู้อื่น และที่สำคัญที่สุดสำหรับข้าพเจ้า ท่านรักและรักษาความสนใจในวิชาการไว้ได้ แม้ท่านจะทำงานบริหารติดต่อกันมานาน ท่านสนุกและใส่ใจมากกับการสนทนาทางวิชาการ การสัมภาษณ์ของข้าพเจ้าทั้ง 3 ครั้ง มีชีวิตชีวาที่สุด

อีกประการหนึ่งข้าพเจ้าประทับใจในความมีจิตสำนึกเป็นผู้นำสำนักทางวิชาการสำนักหนึ่งของท่าน อาจารย์มีความรับผิดชอบเต็มเปี่ยมกับฐานะนี้ และบรรดาศาวพิพิธภัณฑ์ก็ถือท่านเป็นธงชัยของสถาบัน พวกเขาเลือกให้ท่านดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์ติดต่อกันมา และเป็นการต่ออายุหลังเกษียณเป็นครั้งที่ 3 แล้ว และครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย (จนถึง 31 มีนาคม 2536) แม้กระนั้นชาวพิพิธภัณฑ์ก็กำลังคิดว่าจะขอทางกระทรวงศึกษาธิการตั้งตำแหน่งผู้อำนวยการกิตติมศักดิ์ให้ท่าน อาจารย์อูเมซาโอะช่วยเหลือชาวพิพิธภัณฑ์ทุกอย่าง แน่นนอนท่านลำเอียงเข้าข้างอาจารย์แห่งพิพิธภัณฑ์ในเวลาขอกุญแจ หากผู้แข่งขันมีคุณสมบัติทัดเทียมกันทำให้ท่านถูกวิพากษ์วิจารณ์ แต่ผู้วิจารณ์ก็ยอมรับว่า นี่คือคุณสมบัติที่ทำให้ท่านยิ่งใหญ่เป็นผู้นำที่ศิษย์และชาวพิพิธภัณฑ์ถือเสมือนญาติ แม้โดยแท้จริงแล้วข้าพเจ้าจะเป็นคนนอกตามธรรมเนียมญี่ปุ่น แต่หลังจากอยู่ประจำที่พิพิธภัณฑ์ 1 ปี ในฐานะศาสตราจารย์รับเชิญ (Visiting Professor) ของพิพิธภัณฑ์ได้รับเกียรติได้สนทนาใกล้ชิดกับท่านอาจารย์อูเมซาโอะ ข้าพเจ้าก็อดคิดไม่ได้ว่าข้าพเจ้าก็เป็นส่วนหนึ่งของสำนักวิชาการแห่งนี้ เป็นสมาชิกสมทบของกลุ่มอาจารย์อูเมซาโอะ เมื่อข้าพเจ้าไปลาท่านกลับเมืองไทยเมื่อวันที่ 30 กันยายน 1991 อาจารย์กล่าวกับข้าพเจ้าว่า หากการมาประจำอยู่ที่พิพิธภัณฑ์สามารถช่วยการวิจัยของข้าพเจ้าได้ ท่านก็ยินดีมาก และขอให้ข้าพเจ้าถือว่าพิพิธภัณฑ์เป็นบ้านที่สองของข้าพเจ้า ถ้ากล่าวซาบซึ้งใจข้าพเจ้ามาก หลังจากยกมือไหว้ลาท่านแล้ว ข้าพเจ้ายกมือท่านทั้ง 2 ข้าง มาแตะที่หน้าผากเป็นการอำลาสุดท้าย

ทฤษฎีของอาจารย์อูเมซาโอะน่าสนใจ ข้าพเจ้าเห็นด้วยว่าปัจจัยด้านนิเวศน์มีความสำคัญในการกำหนด

ประวัติศาสตร์ เห็นด้วยว่าสังคมโดยองค์รวม (ซึ่งรวมวัฒนธรรมอยู่ในนั้นด้วยแล้ว) สำคัญกว่าวัฒนธรรมในแต่ละส่วน และเห็นด้วยอย่างยิ่งว่า วิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ ทั้งจากเอกสารและจากการวิจัยในสนาม เป็นวิธีที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการศึกษาสังคมโดยองค์รวม แต่ข้าพเจ้ายังสงสัยการวิเคราะห์อารยธรรมญี่ปุ่นของท่านอาจารย์อยู่บ้างบางประเด็น ข้าพเจ้าคิดว่าญี่ปุ่นอาจเป็นสังคมที่มีลักษณะผสมของทั้งตะวันตกและตะวันออก ญี่ปุ่นเป็นญี่ปุ่น ไม่คล้ายกับใครเลย วัฒนธรรมตะวันออกโดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับจิตใจ สถาบันครอบครัวและชุมชน ยังเป็นแกนข้างในที่มีส่วนกำหนดลักษณะและแนวทางการพัฒนาการของญี่ปุ่น เช่นลักษณะประชาธิปไตยในระบบการเมือง

ลักษณะการบริหารองค์การ ระบบแรงงานสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ในครอบครัวและในชุมชน เป็นต้น ญี่ปุ่นยังใกล้ชิดทางวัฒนธรรมกับเอเชียอยู่มาก ญี่ปุ่นจะรู้สึกอบอุ่นกว่าถ้ารักษาวัฒนธรรมแบบเอเชียของตัวเองเอาไว้ และสามารถทำบทบาทเป็นผู้นำแห่งเอเชียอยู่ในฐานะนี้ในความสัมพันธ์กับโลก มากกว่าที่จะเน้นเฉพาะความคล้ายคลึงระหว่างสังคมญี่ปุ่นกับสังคมตะวันตก และก้าวเข้าไปชิดตะวันตกโดยสลัดความสนใจและความสัมพันธ์กับเอเชีย ข้าพเจ้าอยากเสนอให้พิจารณาแสวงหาแนวทางพัฒนาของอารยธรรม ซึ่งรวมส่วนดีของทั้งตะวันตกและตะวันออก หรือตามทฤษฎีของอาจารย์อูเมซาโอะคือทั้งเขตที่ 1 และเขตที่ 2 อารยธรรมญี่ปุ่นอาจสามารถเป็นต้นแบบเช่นนั้น

ศาสตราจารย์ Tadao Umesao และภริยา (คนนั่งซ้ายมือสุด)
 เลี้ยงอาหารค่ำแก่ผู้เขียน (ขวามือสุด) และภริยา คุณจรรยา (คนที่สองนั่งจากซ้าย)
 คนที่สองจากขวาแถวหลังคือ ศาสตราจารย์ Komei Sasaki รองผู้อำนวยการ
 พิพิธภัณฑสถานชาติชาติพันธุ์วิทยา